



NAGY SÁNDOR 
Budapest Főváros Levéltára

Aetas 38. évf. 2023. 2. szám, 39–59.
ISSN 0237-7934
DOI 10.14232/aetas.2023.2.39-59
www.aetas.hu

Gyermekkorú elleni szexuális erőszak és reprezentációi a századelő Budapestjén

Berthóti József „merénylete” Wolf Anna ellen

A fővárosi államrendőrség 1910. január 13-án egy Berthóti József nevű ötvenkét éves férfit tartóztatott le erőszakos nemi közönség gyanújával. Berthótit, habár jól szituált polgárember volt, miután a gyanú alaposnak bizonyult, a rendőrségi fogdából két nappal később a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogházba szállították át. Az ügyben eljáró dr. Kendi Elemér vizsgálóbíró január 17-én el is rendelte a férfi előzetes letartóztatásba helyezését, ahonnan csak öt nappal később ügyvédje, Róth Pál segítségével szabadult – azt követően, hogy 8000 korona óvadékot helyezett letétbe. Az elkövetett tett súlyát, a szökés és a közvélemény felháborodása kockázatának hatóságai vállalását meg persze a letartóztatott férfi vagyoni helyzetét egyaránt jól mutatja, hogy az említett összeg annak idején egy „átlagos” állami tisztviselő két-három évi fizetését tette ki.¹

A feltételezett bűntett nem „hétköznapi” erőszakos szexuális cselekmény volt, amelyet hálósobákban, cselédsobákban, szállókon vagy az éj sötétjében, a budapesti utcákon, félreeső nyilvános helyeken követtek el, jóllehet annak részleteiről nem sokat tudunk. Miután az ügyben vádemelés nem történt, büntetőper nem indult, s a felvett rendőrségi kihallgatási jegyzőkönyvek sem maradtak fenn, a tettről csupán a korabeli sajtóból értesülünk. A *Pesti Hirlap* január 14-én, vagyis az esetet és a letartóztatást követő napon az alábbi tudósítást tette közzé: „A budapesti rendőrség csütörtökön letartóztatta Bertóti Józsefet, a Budapesti Sodronygyár munkavezetőjét. Az ötvennégy éves ember a Mária-utca 11. szám alatt levő ház mosókonyhájába lecsalogatott egy tizenegy éves kisleányt és ellene merényletet követett el. A kisleány anyja tudomást szerzett a dologról, rendőrt hivatott, aki Bertótit bekísérte a főkapitányságra, ahol a kihallgatás után letartóztatták.”²

A tudósítás alapján úgy tűnik, hogy az ügyben minden rendelkezésre állt a vádemeléshez: a villámgyors feljelentés, a tett közelében letartóztatott elkövető és a jegyzőkönyvezett rendőrségi beismerő vallomás. A büntető eljárás azonban nem sokkal később száználcvan fokok fordulatot vett azzal, hogy Berthóti József *házassági ajánlatot* tett a Wolf Anna³ nevű

¹ Az időpontokról és a tett minősítéséről a fogházi fogolytörzskönyv bejegyzése tanúskodik: Budapest Főváros Levéltára VII.102.b Budapesti Büntetőtörvényszéki Fogház fogolytörzskönyvei 118/1910. A vizsgálóbíró nevére és az óvadékra hivatkozik: *A tizenkét éves menyecske férje*. *Pesti Hirlap*, 1910. május 20. 23. Az ügyesség eredetileg csak 4000 korona óvadékot indítványozott, amit azonban a vádtanács megduplázott: *Tizenkét éves feleség, ötvenkét éves férj*. *Az Ujság*, 1910. május 7. 16. Itt jegyzem meg, hogy a korabeli sajtóból vett idézeteket modernizált átíráásban közlöm.

² *Gyermekrontó munkavezető*. *Pesti Hirlap*, 1910. január 14. 12.

³ Wolf Anna a sértett születési neve (törvénytelen gyerekként látta meg a napvilágot). E néven emlegette a korabeli sajtó is, habár a természetes apa utóbb házasságot kötött az anyával. Később viszont

gyermekkorú áldozatnak, pontosabban a leány anyjának, K. Józsefné Wolf Máriának, aki azt *elfogadta*. Habár a házassági törvény (az 1894: XXXI. tc. 7. §-a)⁴ a nő betöltött tizenhatodik életévében szabta meg a házassági korhatárt, a nemi erőszak tettese és áldozata, élve az ugyanabban a jogszabályban biztosított kivétellel, a megejtett orvosi vizsgálat és a beszerzett igazságügyi miniszteri engedély nyomán 1910. április 26-án *egybekelt*. A folyamatban lévő büntető eljárást ezt követően beszüntették. A fővárosi sajtó, amely a házasságkötésről még részletesen tudósított, elhallgatott. Mindent összevetve az eset hónapok alatt feledésbe merült.

A váratlan végkifejlet megdöbbenheti a mai kor emberét. Hogyan lehetséges, hogy egy tizenegy éves leány megerőszakolása nemcsak büntetlen marad, de az áldozatot szülői beleegyezéssel, hatósági közreműködéssel, a nyilvánosság szeme láttára hozzáadják az erőszak-tevéőhöz, s ezzel mindenki elintézettnek véli az ügyet? Ugyanakkor pontosan a zavarodottság, az idegenség nyugtalanító érzése az, ami nyilvánvalóvá teszi a mentális távolságot a történet szereplői, a kortársak, illetve a mai kor embere között, s további vizsgálatra sarkall. „Folyamatosan fel kell adnunk a múlttal való ismerőség hamis benyomását, hogy kezelni tudjuk a kulturális sokk dózisait” – mondja az amerikai történész, Robert Darnton.⁵ Az elővigyázatosság, úgy látszik, akkor is ajánlatos, ha nem a kora újkori Franciaország parókás nemeseiről és facipős parasztjairól, hanem a száz-százötven évvel korábbi Budapest hozzánk közeli nek, ismerősnek gondolt polgáraitól vagy szegényeiről van szó.

Az ismerőség–idegenség dichotómiája mellett a másik dolog, amelyet előzetesen érdemes felvetni, a reprezentativitás kérdése. Vagyis: mit mondhat el egyetlen eset, és hol húzható meg érvényességének határa; levonhatók-e abból „tudományosan megalapozott” következtetések? Abban ugyan eleve kételkednünk kell, hogy a kiskorú sérelmére elkövetett nemi erőszak minden további nélkül besorolható lenne azon esetek közé, amelyeket a mikro-történetészek a „kivételesen normális” fogalma alá sorolnak be,⁶ ám úgy véljük, mégsem pusztán egyetlen érdekes-elborzasztó „sztorit” kínálunk itt fel. Ellenkezőleg, meggyőződésünk, hogy a levonható tanulságok túlmutatnak a konkrét eseten. Miért és pontosan meddig?

Meglehet, hogy a korabeli büntető igazságszolgáltatási iratanyag hiánya fájó, s ezúttal csupán a korabeli fővárosi lapokra hagyatkozhatunk, ami kétségtelenül ingoványos talajra visz, ha a tett „igazságát” kutatjuk. A történész azonban nem vizsgálóbíró, így nem feltétlenül van arra szüksége (jelen esetben nem is lehetséges), hogy a pontos „tényállást” derítse fel. Ehhez az „újságok véleménye” nem lenne elegendő, azok viszont más tekintetben hasznosabbak, mintha csak az igazságszolgáltatás logikája mentén keletkeztetett, zárt körben keringő (esetünkben hiányzó) rendőrségi kihallgatási jegyzőkönyvekből, vizsgálóbírói iratokból meríthetnénk. A sajtó a modern korban a társadalmi jelentésadás, az identitás-képzés és -fenntartás megkülönböztetett eszköze és fóruma – akkor is, ha perifériálisnak vélt, tényszerűen pontatlan, esetleg szándékosan elferdített „bulvárról” van szó.⁷ Esetünkben azonban

felvette apja vezetéknevét, így nem ismerhető fel, ha a tanulmányban a teljes születési nevén hivatkozunk rá.

⁴ 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89400031.TV> (letöltés: 2022. november 28.)

⁵ Darnton: *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*, 4.

⁶ Vö. Grendi: *Micro-analisi e storia sociale*, 506–520. A reprezentativitás problémájának összefoglalása: Szijártó: *A történész mikroszkópja*, 53–54., 100–105.

⁷ Baráth: *Revolver és vasvilla*, 52–68.

cause célèbre-ről,⁸ vagyis olyan jogesetről beszélhetünk, amely – kétségtelenül korlátozottan, rövid időre, de – magára vonta a sajtóolvasó nagyközönség figyelmét, hullámverései vitákat generálhattak, és változatos értelmezéseket szülhettek. Ha tehát nemcsak a tett részleteire és körülményeire, hanem az említett „idegenség” megfejtésére: az általa kiváltott visszhangra és jelentésekre, vagyis az egykorú társadalmi *reprezentációkra* vagyunk kíváncsiak, akkor a korabeli sajtó anyagának használata nem csupán szükséges, hanem egyenesen megkerülhetetlen, illetve önmagában is elemzésre méltó.⁹

Természetesen előre meg kell vonni a lehetséges következtetések érvényességének határait is. A gyermekkorúak elleni erőszak korabeli társadalmi megítélése nem volt, nem lehetett – pontosabban: erről nem sokat tudunk – ugyanaz az ország központjában, Budapesten, egy vidéki nagyvárosban, még kevésbé egy kisvárosban vagy faluhelyen. A nagyvárosi szexualitás sokszínű és sokrétű tapasztalata, valamint e tapasztalatok közvetítésének sajátos módja ismert, és talán nem szorul bővebb fejtegetésre.¹⁰ Az általunk tárgyalt eset továbbá – látni fogjuk – szociálisan is eltérő értelmezéseket vetett fel, és semmi okunk azt gondolni, hogy ez másként lett volna az imént említett kisebb települések lakói esetében. Ennek kiemelése mellett mégis rá kell mutatni arra a tényre, hogy a fővárosi sajtó a 19. század derekától központi szerepet töltött be a társadalmi jelentésadás folyamataiban. Így országosan formálhatta a gyermekkorral kapcsolatban sokasodó társadalmi problémák – gyermekmunka, fiatalok bűnözés, koraérett szexualitás – kezelését és megjelenítését is a mindinkább terebélyesedő újságolvasó közvélemény körében. Ezzel együtt a tárgyalt eset túlságosan rövid ideig kapott kiemelt figyelmet, s közvetítése is más irányt vett ahhoz, hogy tartósan befolyásolja a szexualitásról, pontosabban a gyermekkorúak elleni szexuális erőszakra való közbeszédet, netalán elérje a törvényhozás szintjét. Ez is egyfajta tünet persze, amely mellett ismét csak kár lenne szó nélkül elmenni.

A törvényi háttér és a joggyakorlat: „megfertőztetés” és erőszakos nemi közönség

Az elmondottakból következik ugyan, hogy Berthóti József tettének büntetőjogi vonatkozásai másodlagosak, a szóban forgó századelei história kimenetelének, a szereplők választásainak megértéséhez mégis elengedhetetlen a korabeli jogi erőtér áttekintése, amennyiben az érintett felek reakcióinak, lépéseinek meghatározó motívuma a büntetés levegőben lógó fenyegetése volt. Egy felnőtt férfi és egy kisleány napvilágra került, nyilvánosságot kapó együttlétének akkor is ezt a fajta büntetőjogi fenyegetést kellett előhívnia, ha az eset részleteire a hivatalos eljárás befejezetlensége folytán soha nem derült fény, s ezzel együtt az esetleges alternatív jogi megoldási módok, az ilyenkor beinduló szokásos vád- és védekezési mechanizmusok is okafogyottá váltak. Ennek kapcsán egyrészt az annak idején érvényben lévő magyar büntető kódexre, másrészt az abban található, a gyermekkorúakat valamilyen módon érintő szexuális bűncselekményeket összefüggésükben értelmező büntető joggyakorlatra, különösen a Kúriának a bírói praxisra visszaható, elvi jelentőségű döntéseire kell röviden kitérnünk.

A magyar büntető törvénykönyv szerepét fél évszázadon keresztül betöltő 1878-as Csemege-kódexnek „A szemérem elleni büntettek és vétségek” címet viselő XIV. fejezetében felsorolt deliktumok közül a gyermekkorú áldozatokra *kifejezetten* csupán egyetlen bűncselek-

⁸ Vö. Maza: *Private Lives and Public Affairs*, 140–141.

⁹ Walkowitz: *City of Dreadful Delight*, 83–84.

¹⁰ Walkowitz: *City of Dreadful Delight*, 15–80.

mény-kategória, a „megfertőztetés” (236. §) vonatkozott. Ennek meghatározása szó szerint a következő: „Azon férfi, a ki életkorának tizenmegyedik évét be nem töltött tisztességes leánnyal nemileg közösül: a megfertőztetés büntetést követi el, és öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.”¹¹ A tényállás általunk kiemelt elemei alaposan leszűkítették a potenciális sértetti kört: nem a gyermekkorúak (14 év alattiak) általában, hanem a *leányok*, méghozzá a *tisztességes* leányok válhattak a megfertőztetés áldozatává, amit a törvény betűje szerint *férfi* követhetett el, s ami kifejezetten *közösülés* útján valósulhatott meg. Megjegyzendő, hogy itt nem *erőszakos* nemi közösülésről van szó, hanem a sértett kifejezett vagy hallgatóságos beleegyezésével, legalábbis passzivitása mellett végrehajtott behatolásról (vagy annak kísérletéről), ami persze további problémákat vetett fel az alkalmazás során.¹²

Világosabbá teheti a 19. századi jogalkotó szándékát, amely nem annyira a gyermekkorúak, mint inkább a *magatehetetlen* „jogi tárgyak” védelmére vonatkozott, a Csemegi-kódex előzményének tekinthető, 1861-ig Magyarországon is hatályban lévő – a bírói gyakorlat által később is életben tartott – 1852-es osztrák büntetőtörvény ezzel többé-kevésbé ekvivalens büntett-kategóriája. A *Strafgesetz* 128. §-ában a Csemegi-kódex „megfertőztetésével” rokonítható „meggyalázás” (*Schändung*) kapcsán a következő definíciót találjuk: „Aki tizen-nég év alatti fiút vagy leányt, avagy védekezésre képtelen és öntudatlan személyt vágyai kielégítésére [...] nemileg kihasznál, [...] a meggyalázás büntetést követi el, amely egytől öt évig terjedő súlyos börtönnel [...] büntetendő.”¹³ Mindebből egyébként az is kivehető, hogy ehhez képest a magyar büntetőtörvénykönyv negyedszázaddal később a nemi különbségtétellel (a fiúk kihagyásával), a tisztesség fogalmának bevezetésével, valamint az elkövetés módjának beszűkítésével (csak nemi közösülés vagy annak kísérlete) tulajdonképpen *megszorította* a gyermekkorúak büntetőjogi védelmének lehetőségeit.¹⁴

Jellemző, hogy a Csemegi-kódex XIV. fejezete által felsorolt bűncselekmények között nincs több olyan, amely gyermekekre, tizennégy év alatti sértettekre vonatkozna. E körbe legfeljebb a csábítás büntette vonható, amit szülő vagy gondviselő (gyám, nevelő, tanító) követhetett el a felügyeletére bízott gyermek harmadik személlyel való nemi közösülésre, fajtalanásra, illetve – fiúk esetében – természet elleni fajtalanásra bírása révén, ám a törvényi hely (247. §) ennek kapcsán nem tartalmazott életkori megkötést. A „vérfertőzés” esetében, amely lemenő ágbeli rokonon is elkövethető volt, a törvény a tizennyolc év alatti

¹¹ 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&xtreferer=94500007.TV> (letöltés: 2022. november 28.) Megjegyzendő, hogy a „megfertőztetés” bűncselekményét már korábban is ezen a néven büntették.

¹² A tényállás részletezése: Löw (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről*, 390–392. Ugyanaz a kialakult joggyakorlat ismertetésével: Angyal: *A szemérem elleni büntettek és vétségek*, 64–71.

¹³ *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich*, 1852. június 2. 520–521. A „meggyalázás” (*Schändung*) fogalmát átvette, illetve „megfertőztetésként” használta a kódex rendelkezéseit informálisan érvényben tartó magyar tankönyv is: Pauler: *Büntetőjogtan*, II. 110–111. A megfertőztetés alá egyébként nem értették, mivel a törvény külön büntette, a tizennégy év alatti *nők* ellen elkövetett *nemi erőszakot* (127. §), valamint (mindkét nem tekintetében) az *azonos neműek* közötti fajtalanyságot (129. §) s a vérfertőzést (243–244. §). Az 1843. évi magyar büntető törvénykönyv-javaslat 225. §-a még szintén a tizennégy éven aluli *fiúkkal* vagy leányokkal „*bármilyen bűncselekvést*” rendelte büntetni, minden további megszorítás nélkül: Fayer: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*, 60.

¹⁴ A fiúkat illető kitétel visszavonása a törvényhozó tudatos döntésén alapult, amely tehát kifejezetten a védtelen kiskorú leányok megrontását kívánta megelőzni: Löw (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről*, 390., 392.

elkövető büntetlenségét rögzítette (243. §), ám ez esetben nem helyezte kilátásba súlyosabb büntetést a bűncselekmény idősebb részesét illetően. Később külön nehézséget okozott, hogy a jogalkotó a büntető eljárás megindítását a törvény XIV. fejezetében részletezett, szexuális bűncselekmények esetében az áldozat, kiskorú esetében a szülő vagy egyéb gondviselő *magánindítványához* kötötte (238. §), vagyis a felderített esetekben ritkán indulhatott meg az eljárás hivatalból. Közvádat a 239., 235. §§ értelmezése szerint csak a tettes felügyelete alatt álló sértetten elkövetett (szexuális) bűntettek esetében lehetett emelni, amikor tehát kétségesse vagy lehetetlenné vált a magánvád emelése.¹⁵

A bírói gyakorlat jelentősen átalakította a kódex jogi konstrukcióját, habár ez – változatlanul – nem a gyermekvédelem irányába mutató „korrekciót” jelentett. A Kúria a megfertőztetés bűncselekményét 1880-tól kezdve a 12–14 év közötti tisztességes leányokkal való nemi együttlét (közösülés) esetére szorította azzal, hogy a *12 év alattiak* akaratképtelenségét (83. §) hangsúlyozva minden ilyen tettet *erőszakos nemi közösülésként* ítélte el. Ez egyrészt határozó jogi védelmet biztosított a tizenkét év alattiak vonatkozásában (kizárta az aktusba való beleegyezés vagy a beletörődés esetét, és nem vetette fel a „tisztesség” kérdését), ugyanakkor problematikusabbá tette a 12–14 év közötti sértettek helyzetét. Az egyik kúriai döntvény a „megfertőztetés” bűncselekmény-kategóriájának *subsidiarius* (ti. az „erőszakos nemi közösülést” kiegészítő) jellegét emelte ki, hangsúlyozva, hogy a szemérem elleni erőszak (233. §) esetében, vagyis ha a nemkívánatos szexuális cselekmény nem közösülésre irányul, efféle hiánypótlás szüksége nem forog fenn.¹⁶ Ez a fajta jogi okoskodás azt implikálta, hogy a 12–14 év közötti leányokkal való szexuális együttlétet, ha a nemi vágy kielégítése nem behatolás útján történt, s nem erőszakos jellegű volt, nem lehetett bűncselekménynek tekinteni. A megfertőztetés definíciójának „tisztességes” megszorítása ugyancsak ezt a fajta következtetést támogatta, vagyis ismét csak az látszik, hogy a tizenkét évet túlhaladott gyermekekori büntetőjogi védelme a korszakban feltételhez kötött: az önként felajánlkozó, úgymond „romlott erkölcsű”, avagy prostituált gyermekleányok nem élvezhették a törvény támogatását. A Kúria egy esetben még egy *12 év alatti* leánnyal közösülni próbáló pincért is felmentett, mert a férfi „a sötétben a leány korát nem ismerhette”, az „önmaga kínálkozott elhálásra”, továbbá „közösülés létre nem jött”.¹⁷ Később az életkort illető tévedés mint védekezési

¹⁵ Ezzel kapcsolatos korai kritika: *A szemérem elleni büntettek*. Magyar Jogász, 1881. március 9. A századfordulón, egy botrányt keltő jogeset nyomán már a család és a gyermek védelmére hivatkozik: Doleschall: *A megfertőztetés bűnvádi üldözéséről*, i. m.

¹⁶ *Külömbőség a megfertőztetés és az erőszakos nemi közösülés között*. Büntető Jog Társ. Büntetőjogi döntvények, rendeletek és értekezések gyűjteménye (a továbbiakban: BJT), I. köt. 131–134. (1880. november 25.); *Erőszakos nemi közösülés*. Uo. 370–373. (1881. március 10.) A szemérem elleni erőszakra utalás ugyanitt: 372. A kúriai döntés kritikája a kódex indokolatlan mellőzése miatt: *Erőszakos nemi közösülés*. Uo. 177–178. (1880. december 16.) További veszélyekre figyelmeztet: *Tizenkét éven alóli egyén akarathiyvánítási képessége; bűnrészesség; megfertőztetés*. Uo. 257–261. (1881. január 20.) A kúriai gyakorlat összefügghet az 1843. évi büntetőtörvénykönyv-javaslat ama kitételével, amely az erőszakos nemi közösülés kapcsán súlyosabb büntetést helyezett kilátásba, amennyiben a sértett *tizenegy éven aluli leány*” volt: vö. Fayer: *1843-iki büntetőjogi javaslatok*, 56.

¹⁷ A jogeset: *Tekintve, hogy vádlott nem bírt tudomással*. Magyar Jogász, 1880. augusztus 14. A Kúria 1884-ben az említett okfejtéssel felmentett egy tizenhárom év körüli mostoha unokájával kis híján közösülő idős férfit: Barna Ignác: *Adalékok a BTK magyarázatához. IV. Erőszak nélküli fajtalanság tizennegyedik évét be nem töltött leányon*. Jogtudományi Közlöny, 1884. február 22. 63–64. A családi szcéna idején mellesleg „a szemtanú nők zaj nélkül távoztán a hely színéről”. A leány korának fel nem ismerése később is felmentésre adhatott okot. Vö. Jogesetek Társ. Melléklet a »Jog« 46. számához. 1886. november 14. 184. Ehhez járult a „tisztességes” fogalom ellentmondásos értelmezése. „Leánynak »tisztességes« volta nem szűnik meg, ha több férfival is közösült”. BJT, XVIII.

stratégia általánossá vált. A bíróságok felmentették ugyanis a megfertőztetéssel vádolt férfiakat akkor, ha az aktus körülményei miatt az életkor nem volt kivehető, vagy a leányt korához képest fejlettnak találták.¹⁸

A fentiekben körvonalazott jogi konstrukció a századelőn nem változott, holott az 1908-as büntető novella – összhangban a nyugat-európai tendenciákkal – újfajta érzékenységet mutatott, illetőleg a kriminalitás „fiatalkorú” (12–18 éves korosztályt illető) dimenzióját állította előtérbe. A szexualitás területét érintő módosításként ekkoriban csupán a kerítés bűntettének bevezetését (1908: XXXVI. tc. 44. §) emelhetjük ki, aminek nyomán a jogalkotó súlyosabb büntetést helyezett kilátásba abban az esetben, ha a szexuális aktusra rávett sértett *húsz évesnél fiatalabb* tisztességes nő volt.¹⁹ Ez persze nem gyermekvédelmi intézkedésként, hanem a prostitúció századfordulós terjedését gátló rendszabályként fogható fel. A törvényhozás mellett a bírói praxis területén sem tapasztalhatunk változást. Sőt, a gyermekvédelem nézőpontjából visszalépésként könyvelhető el, hogy a Kúria a természet elleni fajtalanság vonatkozásában szakított a korábbi – leányokat illető, erőszakos nemi közösüléssel analóg – gyakorlattal, miszerint a tizenkét éven aluli passzív fiúkon elkövetett szexuális visszaéléseket súlyosabban, erőszakos bűncselekményként (242. §) minősítette. A továbbiakban ugyanezek a cselekmények, ha a tett nem viselte magán az erőszak nyilvánvaló jegyeit, csupán vétségnek (241. §) számítottak és enyhébb büntetést vontak maguk után.²⁰

A gyermekleány elleni „merénylet” és reprezentációi a korabeli sajtóban

A Berthóti József és Wolf Anna között történtek körülményeiről a fővárosi lapok tudósításaiból nem sok minden derül ki. Az aktusra eldugott helyen, egy budapesti bérház pincészetén található mosókonyhájában került sor, tanúk tehát nem voltak. Az információk többsége, ami a tett másnapján, január 14-én megjelent, rendőrségi forrásból származhatott, mert több lap is ugyanazt a hírt közölte, minimális változtatással. Az esetről a *Pesti Hirlaphoz* hasonlóan röviden, tárgyyszerűen tudósító német nyelvű napilap, a *Pester Lloyd* azt sejtette, hogy Wolf Anna iskolásleányként került a meglett férfi hálójába.²¹ Biztos azonban, hogy ők ketten korábbról ismerték egymást. Berthóti a VII. kerület Törökörnek nevezett részén fekvő Várna utca 11. számú ház tulajdonosa volt, míg Wolfék ugyanabban az utcában, a 3. szám alatti

köt. 167–168. (1889. június 13.) Jogesetek Tára. Melléklet a »Jog« 6. számához. 1890. február 9. 23–24. Ezzel ellentétes döntés viszont: „Nem tisztességes leány lehet az is, akinek szűzhártyája még ép”. BJT, XXXII. köt. 20–23. (1896. április 9.)

¹⁸ A testi fejlettség mint felmentésre okot adó körülmény: „Mégfertőztetés esetén is vádlott hatállyal védekezett azzal, hogy ő a leányt testi kifejltségénél és magaviseleténél fogva 14 évesnél idősebbnek tartotta.” BJT, XXII. köt. 244–245. (1891. július 16.) *Felmentés a megfertőztetés, illetve személyes szabadság korlátozása alól a leány korára nézve fenforgott tévedés folytán.* BJT, XXX. köt. 219–222. (1895. július 11.) Lásd még: Angyal: *Szemérem elleni büntettek*, 66–67. Angliában a leányok nemi aktusba való beleegyezésének korhatárát 1875-ben 12-ről 13 évre, 1885-ben 16 évre emelték fel; a 13 éven aluli leánnyal való közösülés bűncselekménynek, 13-16 év között pedig vétségnek számított: Jackson: *Child Abuse*, 12–14. A „szenzációhajhász” londoni sajtó (*Pall Mall Gazette*) szerepéről a gyermekvédelmi törvénykezésben: Walkowitz: *City of Dreadful Delight*, 82–83.

¹⁹ 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=90800036.TV&txrefereer=92500019>. TV (letöltés: 2022. november 28.)

²⁰ A fordulatra lásd: Kosztká: *Tizenkét éven aluli fiugyermekkel férfi által elkövetett természetelleni fajtalanság*, i. m. Az utóbbi gyakorlat egyébként állandósult. Vö. BJT, LXXXII. köt. 56. (1930. április 1.)

²¹ *Ein Wüstling.* Pester Lloyd, 1910. január 14. 6.

bérház földszint 8. ajtó alatti lakásában éltek, ahol az özvegyasszony házmester volt.²² Ez a momentum viszont felveti azt a kérdést, hogy akkor mégis mit keresett Berthóti és a leány együtt a Józsefvárosban, a Mária utcai ház mosókonyhájában. Az egykorú sajtó erre nem nyújt biztos támpontot, de az anya fizikai közelsége alapján (rögtön meg tudta tenni a feljelentést, és a rendőrség azonnal bevitte az elkövetőt) feltételezhető, hogy azt a kávémerést üzemeltette a ház közelében, amire több forrás utal. Leánya talán kíségetőként tartózkodott a nő mellett, s az ismerős férfi kíséretében kalandozhatott el. Egy később Bécsben megjelent, budapesti távirati közlésre hivatkozó összefoglaló kitér arra, hogy Wolf Anna egy évvel korábban otthagyta az elemi iskolát, hogy a családi háztartásban segíthessen. A történet a többgyermekes özvegy anya helyzetének ismeretében hihetőnek tűnik.²³ Ami Berthóti Józsefet illeti, ő maga a Józsefvárosban dolgozott: munkavezetőként Haidekker Sándor sodronygyárának Üllői úti fiókjüzemében tevékenykedett.



1. kép: Wolf Anna és Berthóti József 1910-ben

Forrás: Tolnai Világlapja, 1910. május 8. 1042.

Az első híradások a nemi erőszak részeseinek életkori különbségére helyezték a hangsúlyt; a magyarországi munkásmozgalom lapja, a *Népszava* viszont, amely szintén az elsők között tudósított az esetről, az elkövető és az áldozat közötti társadalmi távolságot állította a középpontba. A sokatmondó, „A gyárigazgató meg egy gverekleány” címmel megjelent cikk szerint: „Bertóti József, a Budapesti Sodronygyár *igazgatója* csütörtökön délelőtt lecsalt egy tizenegyesztendős kis leányt a Mária-utca 11. számú ház mosókonyhájába. A leány anyja alig egy fél óra múlva tudomást szerzett a gyermekrontó merényletről és azonnal rendőrt hívott. A rendőr a főkapitányságról detektíveket kért, akik a főkapitányságra vitték Bertóti *gyárigazgató urat*. Tagadni nem lehetett, mert nemcsak a kis leány vallomása, hanem egyéb más bűnjelek is szóltak a lilomtipró ellen, akit azonnal letartóztattak. Tartani lehet azonban attól, hogy a *direktor urat* is eleresztik, mint a néhány hét előtt elfogott Rózsa földbirtokost, aki hasonló büntetést követett el. Magyarországon kétféle jog van, a törvénykezelők enyhébben bánnak az úrféle emberrel, mint a néppel. Egy kis pénz kaucióra és egy kis protekció: és kész a szabadonbocsátás. Rózsa urat is szabadlábra helyezték és a földbirtokos szépen sietett

²² A lakcímeke anyakönyvi bejegyzés: Budapest VII. kerület ház. akv. 510/1910. Wolfék lakásszámára: BFL IV. 1407. b Budapest Székesfőváros Tanácsi ügyosztályok központi irattára iratai I. 2032/1910.

²³ *Die Eheschließung eines Zweieundsechzigjährigen mit einem zwölfjährigen Mädchen*. Illustriertes Wiener Extrablatt, 1910. április 29. 7.

szökni. Jó lesz tehát vigyázni a gyárigazgató úrral, nehogy még a szökésben is kövesse a föld-birtokos példáját.”²⁴ (Kiemelés tőlem – N. S.)

A *Népszava* által következetesen gyárigazgatóként aposztrofált Berthóti Józseffel kapcsolatban mindazonáltal nem jelenthető ki, hogy a budapesti nagypolgárság képviselője lett volna. A férfi nem „direktor úr” volt: a büntetőtörvényszéki fogházba való felvételekor foglalkozását „gyári alkalmazottként” tüntették fel, s a polgári lapok is sodronygyári munkavezetőként, művezetőként, üzemvezetőként hivatkoztak rá. Az is igaz persze, hogy Berthóti több volt, mint a munkásarisztokrácia jelentéktelen reprezentánsa.²⁵ A vagyonos, feltörekvő iparos szakember és feltaláló Berthóti Pál dunaföldvári szücs harmadik gyermekeként 1858 tavaszán látta meg a napvilágot, s eredetileg a szítás mesterséget tanulta ki. A századforduló környékén mesterségbeli tudását hasznosította a sodronygyáros Haidekker Sándor társaként, a 20. század első felében az egész országban elterjedt (sok helyen ma is látható) gépi sodronyfonatú kerítések előállítására.²⁶ Abban, hogy a fiatal férfi a Tolna megyei kisvárosból Budapestre költözött fel, talán szerepe volt első, szerencsétlen kimenetelű házasságának: 1886 tavaszán Dunaföldváron egy húszéves kányai hajadonnal, Blätter Máriával esküdött meg; amikor azonban a fiatalasszony másfél évvel később elhalálozott, a férj már otthonától távol, a fővárosban dolgozott.²⁷ A Budapesten tevékenykedő Berthóti mindenesetre 1910-ig nem kötött újabb házasságot: letartóztatásakor családi állapota „özvegy” volt, s az ekkor beírt néhai „Letter Mária” az elhunyt feleséggel azonosítható.²⁸ A férfi a századvégig kétlaki életet élt, dunaföldvári 7 szobás, 3 konyhás házát istállóval, két magtárral és házi kerttel („alkalmas gabonakereskedőknek, közel a Dunához”) csak 1899-ben hirdette meg eladásra – akkortájt tehát, amikor Haidekker Sándorral közös sodronyszövet-szabadalmát bejegyezték, s ezzel pályája felfelé kezdett ívelni.²⁹

Természetesen nem véletlen, hogy a dunaföldvári *self-made man* emitt egyszerű művezetőként, amott viszont már ragadozó kapitalistaként bukkan fel. Ilyen szempontból lényegtelenek voltak – a bűnügyi riporterek nem is nagyon nyomozták – a felsorakoztatott „tények”, a karrier fentebb említett részletei. A fővárosi sajtóban prezentált józsefvárosi melódráma így egyrészt a polgári közönség identitását erősíthette, eltávolítva az ügy szereplőit, a „veszélyes osztályok” képviselőit, vagyis a szegény leányt és a sodronygyári alkalmazottat, továbbá ami köztük történt, az olvasóktól – az idegen „őket” az ismerős „mitől”. Másfelől viszont, ami a *Népszava* bővebb kommentárját illeti, az eset alkalmat adott a szexuális kizsákmányolás és a szociális egyenlőtlenség közötti kapcsolat felmutatására. Az utóbbi összefüggésben, túl a védtelen anyákra és leányokra leselkedő szexuális veszély kiemelésén, a munkásosztály egységének erősítését szolgálta a korrupt igazságszolgáltatás pellengérré állítása. Az idézett híradás Rózsa Kálmán alagi földbirtokos nem sokkal korábbi ügyére utalt, aki egy Rákóczi úti szállodába tért be egy tíz év körüli leánnyal, aminek nyomán a férfit

²⁴ A gyárigazgató meg egy gyerekleány. *Népszava*, 1910. január 14. 6–7.

²⁵ BFL VII.102.b 118/1910.; A gyerek-asszony zárdában. Az Ujság, 1910. április 29. 9. A fővárosi diszpenzációs kérvényben Berthóti magát a „Haidekker-féle sodronygyár műszaki vezetőjének” címezi: BFL IV. 1407. b I. 2032/1910.

²⁶ A szülőknek öt gyerekét keresztelte meg a dunaföldvári plébános: Dunaföldvár róm.kat. ker. akv. 507/1853., 479/1855., 117/1858., 229/1860., 387/1862. Berthóti József szítás (*cribrifex*) mestersége a házasságkötés alkalmával: Dunaföldvár róm.kat. ház. akv.42/1886. A szabadalomról egy korabeli hirdetés: *Budapesti Czim- és lakásjegyzék*. Budapest, 11. évf. 1899. 579.

²⁷ Az 1887. november 15-i haláleset: Dunaföldvár róm.kat. hal. akv.500/1887.

²⁸ BFL VII.102.b 118/1910.

²⁹ A hirdetés: *Pesti Hírlap*, 1899. március 25. 34.

letartóztatták, de a vizsgálati fogságból úgymond „szökni hagyták”, míg a szegény leány mosónő anyját meghurcolták.³⁰

Figyelemre méltó az is, ami *hiányzott* a józsefvárosi „merénylet” korabeli budapesti zsurnaliszta reprezentációiból. Nevezetesen: Berthóti József és Wolf Anna esetét sem a fővárosi polgári lapok, sem a szociáldemokrácia magyarországi szócsove nem azonosította a kiskorúak védelmének általánosabb társadalmi problémájaként, főként nem „nőkérdésként”. Az életkori különbség ehelyett érdekességként, pontosabban elborzasztó egzotikumként jelent meg. A *Népszava* tálalásában a munkásosztály leányainak szexuális kihasználása a férfi olvasók haragjának és védelmező reflexeinek előhívására volt alkalmas, amennyiben a hangsúly a szociális és nem a nemi ellentétben feküdt: amíg a vagyonos férfi elkövetők, a „gyár-igazgató” és korábban a „földbirtokos” profilja határozottan kirajzolódott, az anyák és leányok az elnyomott osztályok nőtípusaiként jelentek meg. A nőszereplők nevének és státusának közlése a szociális azonosítást, illetve a tudósítás hitelének növelését szolgálta. A benyomást mindenestre bizonyossággá érlelhetik a büntető eljárás fejleményei, az ügy meglepő fordulata és végkifejlete, ezzel párhuzamosan pedig azok a kommentárok, amelyek 1910 áprilisában és májusában a fővárosi sajtóban láttak napvilágot.

Melodramából komédia: a házasságkötés

A kiskorú sérelmére elkövetett erőszakos nemi közösülés visszhangja 1910 januárjában meglehetősen korlátozott maradt. Az esetről csupán néhány fővárosi lap bűnügyi tudósítója számolt be, s egyedül a *Népszava* kommentálta terjedelmesebben a történeteket. A dolog csak hónapokkal később, azután nőtt „szenzációvá”, hogy híre ment a felek közötti házasságkötésnek. Ennek kapcsán immár nemcsak a budapesti sajtó érdeklődése élénkült meg az ügy iránt, hanem számos Lajtán túli újság is beszámolt a különös históriáról. A bécsi, prágai és brünni lapok figyelmét persze, a négy évtizedes korkülönbségen túlmenően a magyar büntető törvénykönyv biztosította jogi menekülőút, illetve az esküvő minisztériumi engedélyezése keltette fel.³¹ A különböző hangsúlyok ellenére mindamelllett mindenki – újságírók és -olvasók, a Lajtán innen és azon túl – tisztában lehetett azzal, hogy az egybekelés kizárólag a büntetőjogi következmények elkerülését szolgálta.

A bevezetőben ismertetett jogi szabályozás egyértelművé teszi, hogy Berthóti József tetteinek büntetőjogi minősítése erőszakos nemi közösülés volt (ez a jogcím került be rögtön, a férfi büntetőtörvényszéki fogházi felvétellkor is a fogolytörzskönyvbe),³² hiszen Wolf Anna csak 1910. március 19-én töltötte be tizenkettedik életévét. Ez viszont azt jelentette, hogy az elkövetőnek nem öt, hanem tíz évig terjedő fegyházbüntetéssel kellett számolnia. A súlyos büntetést valószínűvé tette a az a körülmény, hogy a védelem mozgástere korlátozottabb volt, mintha megfertőztetés kapcsán került volna sor vádemelésre. Berthóti ebben az esetben

³⁰ *Uri jog.* Népszava, 1909. november 27. 2.; *Az urat szökni hagyták.* Népszava, 1909. december 28. 11. A lap később Berthóti óvadékanak letétele kapcsán írt még az ügyről: *Szabadonbocsátották, mert háztulajdonos.* Népszava, 1910. január 22. 9.

³¹ *Hochzeit eines Zwölfjährigen.* Neues Wiener Journal, 1910. április 28. 6.; *Eine Sühnehochzeit in Budapest.* Die Zeit, 1910. április 28. 9.; *Eine interessante Trauung.* Mährisches Tagblatt, 1910. április 28. 6.; *Die Eheschließung eines Zweiundsechzigjährigen mit einem zwölfjährigen Mädchen.* Illustriertes Wiener Extrablatt, 1910. április 29. 7.; *Das ungleiche Ehepaar. Der Mann 52, die Frau 12 Jahre alt.* Illustriertes Wiener Extrablatt, 1910. április 30. 9.; *Ein zwölfjähriges Mädchen geheiratet.* Welt-Neuigkeits-Blatt, 1910. április 29. 8.; *Die Eheschließung eines 62jährigen mit einer Zwölfjährigen.* Prager Tagblatt, 1910. április 30. 10.

³² Budapest VI. kerület szül. akv. 825/1898.

hasztalan kezdte volna ki a gyermekleány nemi tisztességét, s annak az aktusba való beleegyezése sem számított volna. A férfi továbbá nehezen hivatkozhatott az életkort illető tévedésre (hiszen ismerte a vele egy utcában lakó partnerét), az orvosi vizsgálat pedig kétséget kizáróan igazolhatta a behatolás tényét. Szorult helyzetéből egyetlen megoldás kínálkozott: a házassághoz kötés a sértettel. A Csemegi-kódex ugyanis felmentést adott az erőszakos nemi közösiség, a szemérem elleni erőszak, sőt a megfertőztetés elkövetőinek is akkor, ha a sértettekkel utóbb, de még az ítélelhozatal előtt egybekeltek (240. §).³³ A tranzakció a jogalkotó szemében egyfajta jóvátétel volt, amellyel a szexuális bűntettet kompenzálni, a nő elrabolt „nemi tisztességét” helyreállítani lehetett.³⁴

Az idejétmúlt jogi felfogás érvényesítését tovább színezte a házassági korhatár kérdése. Ezt a nemrég életbe lépett magyar házassági törvény a leányok oldalán a „fejlett kort” jelentő tizenhatodik életévben szabta meg, s csak kivételképpen, az igazságügyi miniszter engedélyéhez kötve tette lehetővé a korhatáron aluliak esetében (1894. évi XXXI. tc. 7. §).³⁵ Leszámítva az engedélyeztetési procedúra eredendő bizonytalanságát egy megerősített tizenkét éves leány kapcsán, Berthóti Józsefnek ehhez mindenképpen szüksége volt a gondviselő K. Józsefné házasságba való beleegyezésének megszerzésére. Az özvegy anya megnyerése kulcsfontosságú volt ahhoz, hogy elálljon a feljelentéstől, amely nélkül az egész büntető eljárás okafogyottá vált. K. Józsefné utóbb hajlandónak bizonyult az együttműködésre – ennek árára hamarosan visszatérünk –, így a házassági engedélyért folyamodó kérvényt be lehetett adni az Igazságügyi Minisztériumhoz. A művelet teljes sikerrel járt. A minisztériumnak ugyanis meglepő módon nem volt kifogása a tizenkét éves gyermekleány házassághoz kötése ellen. „Wolf és Berthóty megtették a lépéseket a házassági engedély megszerzésére” – tudósít *Az Ujság* már az esküvő után, 1910 áprilisának végén – „Orvosi bizonyítványokat szereztek és folyamodtak még januárban az igazságügyminiszterhez, melynek leirata április hó elsején érkezett Berthóty kezéhez. A leiratban benne volt az engedély.”³⁶

Immár az igazságügyi miniszter engedélyére hivatkozott Berthóti József „gyári műszaki vezető” és Wolf Anna április 19-én a fővárosához intézett közös kérvénye, amelyet a felek a házasság hirdetése alóli felmentés érdekében nyújtottak be. Az esküvő mihamarabbi megtartását célzó lépés kapcsán a pár (pontosabban annak megbízott jogi képviselője, Burián Béla ügyvéd) a következőképpen emlékeztetett a nem mindennapi előzményekre: „Házassághoz kötésünket ugyanis rendkívüli körülmények előzték meg, nevezetesen magunkról megfeledkezve, egy ily önfelelt pillanatban, helyesebben szerelmi mámorban, egymással már közöszültünk. Kötelességünk tehát isteni és emberi törvények szerint egymással összekelni. Emellett én, Berthóti József immár 51 éves vagyok, míg menyasszonyom *alig 13 éves* csak, a nyilvános házassághoz kötés és kihirdetés tehát esetleg megbotránykozást szülhetne a nagyközönség szemében, mely a történelekről tudomással nem bír és azokba beavatva nincs. De magunkra nézve is elviselhetlen volna a nyilvánosság ily körülmények közepette, mellyel

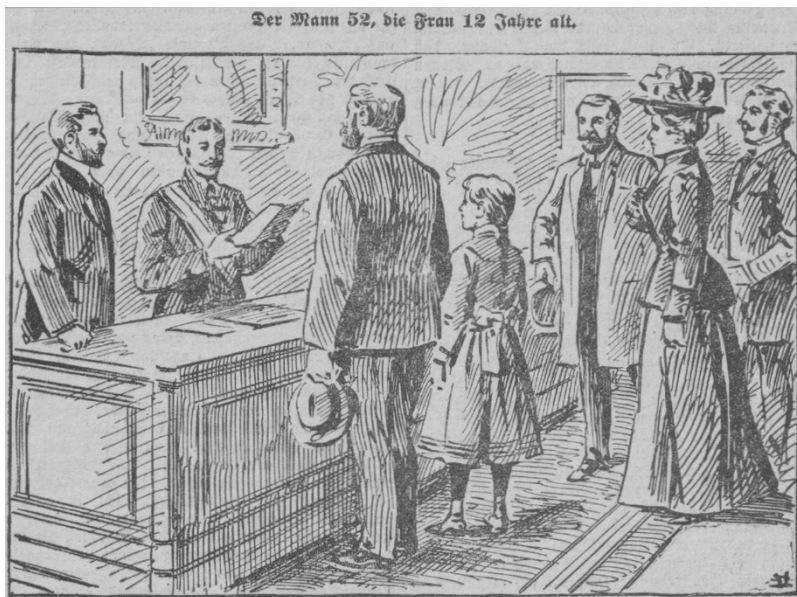
³³ Erre vonatkozó kommentár: Werner Rezső: *Az „enyhébb intézkedés” értelme és alkalmazása.* (*Az 1878. V. t. cz. 2. §-ához.*) III. Jogtudományi Közöny, 1880. november 5. 305.

³⁴ Az 1843. évi büntetőtörvénykönyv-javaslat 213. §-a eredetileg a tizennyolc év alatti leányok szüleiktől vagy gondviselőiktől való „házassági vagy bűjasági czélokra” való „elorzása” esetén engedte volna meg ezt a fajta jóvátételt: Fayer: *1843-iki büntetőjogi javaslatok*, 58.

³⁵ 1894. évi XXXI. törvény cikk a házassági jogról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89400031.TV> (letöltés: 2022. november 28.)

³⁶ *Egy tizenkétéves leány házassága.* (*A gyermek-feleség.*) *Az Ujság*, 1910. április 28. 12. Az igazságügyi minisztériumi akta – Balogh János Mátyás levéltáros szíves közlése szerint – nem maradt fenn.

úgyszólván pellengérré lennének állítva.”³⁷ (Kiemelés tőlem – N. S.) A menyasszony zsenge életkorának egy évvel való megtoldásán kívül figyelmet érdemel, miként szelídült a nemi erőszak hirtelenjében „szerelmi mámorra”. Az igazságügyi miniszterhez címzett korábbi kérelem is hasonló retorikai fordulattal élhetett, elhallgatva a büntető eljárás tényét – ám ezzel együtt is nehezen hihető, hogy az alkalmazott eufémizmus akár a minisztert, akár a fővárosi alpolgármestert megtévesztette volna, s hogy ne tudtak volna az esetről a minisztériumban vagy a városházán. A kért diszpenzációt a főváros mindenesetre még aznap kiállította, így a házasság útjában semmiféle akadály nem állott többé.



2. kép: Wolf Anna és Berthóti József (elképzelt) házasságkötése

Forrás: Illustrirtes Wiener Extrablatt, 1910. április 30. 9.

A különös házasságkötésre a VII. kerületi anyakönyvvezető előtt 1910. április 26-án került sor.³⁸ Úgy tűnik, a hirdetés alóli felmentés révén (a párnak nem kellett nyilvánosságra hozni az esküvő tervét) sikerült kijátszani a sajtó figyelmét, mert az első tudósítások csak két nappal később, 28-án jelentek meg. Ekkor azonban már „futótűzként” terjedt az életes munkavezető vőlegény és a leánygyermek menyasszony frigyének híre, átlépve – mint említettük – az országhatárokat is. A fővárosi és Lajtán túli lapok munkatársai mindazonáltal csak a VII. kerületi anyakönyvvezető hivatalban végzett polgári szertartásra összpontosítottak (egyházi esküvőről nincs tudomásunk, és nem is valószínű, hogy ők ketten oltár elé járultak volna). Az Erzsébet körüti vendéglő nyomára, ahol a lakodalmat tartották, már csak kevesen bukkantak rá,³⁹ s a felek közötti megállapodásról, amelyet aznap délután az Erzsébet téren,

³⁷ BFL IV. 1407. b I. 2032/1910. „A Nagyméltóságú igazságügyminiszter Úr is méltányolta ezen kényszerítő tényeket, melyek a házasság sürgős megkötését parancsolják, midőn a 2/ alattival [a hivatkozott melléklet nem maradt az aktában – N. S.] menyasszonyomat, Wolf Annát »a fejletlen kor« házassági akadálya alól felmentette.”

³⁸ FS Budapest VII. ker. ház. akv. 510/1910.

³⁹ Különös házasság. Pesti Napló, 1910. április 28. 13.

Stamberger Ferenc királyi közjegyző irodájában ütöttek nyélbe, egyedül *Az Ujság* tudósítója számolt be.⁴⁰ Habár az ismeretlen riporter jól értesült volt, azzal kapcsolatban, hogy pontosan mit tartalmazott a „házassági szerződés”, mekkora árat fizetett Berthóti „meggondolatlanságáért”, csak a nemrég előkerült közjegyzői okirat ismeretében alkothatunk pontos képet.

A szerződés – az igazságügyi minisztérium orvosi szakvéleményen alapuló házassági engedélyével szöges ellentétben – megállapította, hogy „Wolf Anna a házassági kötelek teljesítésére még kellő testi fejlettséggel nem bír”, ezért, továbbá, „mert nevelése sem nyert még teljes befejezést”, „megegyeznek abban, hogy az említett akadályok megszűntéig a házassági életközösséget meg nem kezdik, hanem Wolf Anna egyelőre anyja házában és családi körében marad”. Az egyezés a házastársak különélésének időtartalmára havi 100 korona tartásdíjat juttatott a gyerekfeleségnek, illetőleg gondviselőjének, özvegy K. Józsefnének. A felek leszögezték, hogy a leánynak „semmiféle vagyona nincs, sem pedig férjének semmiféle vagyontárgyat át nem ad” – viszont „a férje által szerzendő vagyonra sem közszerzemény címen, sem más címen igénye nem lesz”. Berthóti József azonban a házassági kötelék felbontása vagy megsemmisítése, továbbá esetleges elhalálása esetére 10 000 korona végkielégítés fizetésére kötelezte magát.⁴¹ Mindez azt jelentette, hogy a házassági viszony a nőtartásdíjnak címzett havi 100 korona folyósítására korlátozódott, s már ekkor gondoskodtak a viszony megszüntetéséről, a végkielégítés összegének meghatározásáról, ezzel együtt a „feleség” közszerzeményi és öröklési jogának megvonásáról. A szerződés lényegében rendszeres (tartásdíj) és egyszeri (végkielégítés) anyagi juttatásról szólt.

Az esküvő, pontosabban a házassági szerződésben kikötött anyagi garanciák nyomán került sor a büntető eljárás megszüntetésére, amely addig is csupán a gondviselő magánindítványának fenntartásától függött. Az esküvő után, egy szép májusi napon tehát K. Józsefné és a vádlott ügyvédje, Róth Pál a vizsgálóbíró elé járult, s bemutatta a házassági anyakönyvi kivonatot; az előbbi visszavonta a januárban tett feljelentést, míg a prókátor ugyanakkor felvette a letétbe helyezett óvadék összegét.⁴² A hivatalos procedúra ezzel lezárult, s már csak a szenzációra éhes sajtó figyelmének lankadását, a kellemetlen ügy elfelejtését kellett kivárni – ami egy-két héten belül úgyszintén bekövetkezett.

A házasság: „kártérítés” vagy „kerítés”?

Az áprilisi házasságkötés nemcsak a büntető eljárás vonatkozásában jelentett fordulópontot, hanem az eset társadalmi reprezentációinak hangsúlyait illetően is. A fővárosi lapok a különös leánykéréssel és a bohózatba illő – ekként is tálalt – esküvővel kapcsolatban a „hiba jóvátételét”, „egy meggondolatlan cselekedet”, értsd: a nemi erőszak „következményeitől való megszabadulást” emlegették.⁴³ Mindenki tisztában volt vele, hogy Berthóti József a szegény kisleány feleségül vételével megvásárolta szabadságát. *Az Ujság* konkrétan arról is tudomást

⁴⁰ *A gyerek-asszony zárdájában.* *Az Ujság*, 1910. április 29. 9. Stamberger Ferenc közjegyző irodája Budapest V. Erzsébet tér 15. szám alatt működött.

⁴¹ Az 1910. április 26-án kelt házassági szerződés: BFL VII.176.a Stamberger Ferenc közjegyző okiratai 1285/1910. Az efféle „kártérítési” egyezségekről kivesző gyakorlatként ír a 19. század, illetőleg az angol munkásosztály vonatkozásában: Jackson: *Child Abuse*, 38–39.

⁴² *Tizenkét éves feleség, ötvenkét éves férj.* *Az Ujság*, 1910. május 7. 16.

⁴³ *Egy tizenkét éves leány házassága. (A gyermek-feleség.)* *Az Ujság*, 1910. április 28. 12.; *Különös házasság.* Pesti Napló, 1910. április 28. 13.; *Tizenkét éves feleség.* Budapesti Hírlap, 1910. április 28. 11. A gyermekkorú szexualitással kapcsolatos eufémizmusok elterjedtségéről lásd: Jackson: *Child Abuse*, 55–56.

szerezett, hogy Wolf Anna tizenhat éves koráig, amíg az együttélést meg nem kezdik, havi 100 korona tartásdíjat fog kapni, és a felek már tárgyalnak a leány nevelőintézeti elhelyezéséről is.⁴⁴ A végkifejlet vonatkozásában a legtöbbször kimondatlan maradt ugyan, de az újságok hangvételéből egyértelműen az tűnt ki, hogy a szegény leány végső soron előnyös alkut kötött a tehető férfiaval.

Éppen ez a mozzanat indította a *Budapesti Hírlap* tudósítóját arra, hogy a házassághoz kapcsolódóan sejtelmesen bár, de félreérthetetlenül átformálja a történet szociális jelentését, ami így már nyomokban sem emlékeztetett a *Népszava* januári értelmezésére. „Ezt a furcsa házasságot a törvény diktálta. A férj ezen az úton szabadult meg egy meggondolatlan cselekedete következményeitől. A család, amelyben ez a különös esemény megtörtént, szegénysorban van. A menyasszony anyja, Wolf Mária kávéfőző asszony. Maga nevelte kis Anna leányát, aki más híján az ő nevét viseli. Az élet örvényeinek sötét, titokzatos mélyébe kellene kutatni, hogy miképpen került össze még a szülői háznál, vagy talán azon kívül a mindennapi kenyérért való küzdelemben fáradó anya kellő gondossága híján ez a különös pár. [...] Ámde mégis összekerültek, mert az anya, amikor látta, hogy nem történhetik már másképp, energikusan föllépett és az öreg, de úgy látszik, még korántsem vén embert, a törvény hatalmával rákényszerítette a házasságra.”⁴⁵ A ragadozó gyárigazgató ebben az összefüggésben inkább már áldozatként jelenik meg, akit az „energikus” özvegy kényszerít rá a szegénybe esett leány elvételére.

Az esküvői tudósításban *semmi* sem lett világosan kimondva, a középosztálybeli újságolvasók közül mégis *mindenki* érthette az utalásokat. A család szegénysége és az áldozat törvénytelen születésének hangoztatása egyszerre jellemezte a szereplők szociális és morális karakterét. Az anya, a „kávéfőző asszony”, azaz Wolf Mária nem fordított kellő figyelmet leányára, ekként a legjobb esetben is lehetővé tette a „meggondolatlan cselekedetet”. Mi több, a későbbi fejlemények ismeretében az is megengedhető – sejtelmesen erre utalt az eset idézett összefoglalója –, hogy K. Józsefné a gazdag férfi zsarolhatósága, az udvarlás ígérkező anyagi előnyei ismeretében nézte el együttlétüket (ez lenne az „élet örvényeinek sötét, titokzatos mélye”). A tizenegy éves leány, Wolf Anna, aki törvénytelen ágyból származott, s így „tisztességes” státusa eleve vitatható, s akit egyedülálló anyja maga nevelt – pontosabban elhanyagolt, netalán rosszra csábított –, a bűncselekmény előidézője és áldozata egy személyben. Az erőszaktevő Berthóti passzív szereplőként tűnik fel, aki egy pillanatra kihagyott, „meggondolatlanul” engedve természetes férfiúi ösztöneinek. Az anya ugyanakkor a „törvény hatalmát” használta fel arra, hogy házasságra kényszerítse a csapdába esett férfit.⁴⁶

Ezzel a felvetéssel a lap valójában nem állt egyedül. A bírói gyakorlat talán nem tette szükségessé a tizenkét éven aluli sértettek „tisztességének” vizsgálatát, a közvélekedést egyszerre szolgáló és formáló tudósítók számára azonban a gyermekkor és a legális cselekvőképтелenség láthatóan nem okozott gondot. Az *Ujság* már januárban olyan értelemben számolt be, mintha a mosókonyhai szexuális aktus nem alkalmi büntett lett volna, hanem egy huzamosabb ideje folytatott kapcsolatot teljesített volna be: „Azt beszélte a fáma, hogy az öreg gavallér halálosan beleszeretett egy tizenkét éves, csinos, okos leányba, akivel egy önfel-lelt pillanatban viszonyt kötött.”⁴⁷ A *Pester Lloyd* a házassághoz után szintén egészen más

⁴⁴ *Tizenkét éves feleség, ötvenkét éves férj.* Az *Ujság*, 1910. május 7. 16.

⁴⁵ *Tizenkét éves feleség.* *Budapesti Hírlap*, 1910. április 28. 11.

⁴⁶ Az értelmezésre analógiákat kínálnak a gyermekleányok ellen elkövetett szexuális bűncselekmények viktoriánus társadalmi reprezentációi: Jackson: *Child Abuse*, 95–96., 110., 117., ill. passim.

⁴⁷ *Egy tizenkétéves leány házassága. (A gyermek-feleség).* Az *Ujság*, 1910. április 28. 12. Erre a momentumra visszautal: *Tizenkét éves feleség, ötvenkét éves férj.* Az *Ujság*, 1910. május 7. 16.

hangot ütött meg, mint korábban, amikor Berthótira kéjencként (*Wüstling*) utalt.⁴⁸ „A férfi, Bertóti József üzemvezető, 62 [sic!] éves, a nő, Wolf Anna egy fél évszázaddal fiatalabb, ám testileg jóval fejlettebb életkorához képest. Az egyenlőtlen pár között szerelmi viszony szövődött; amikor a koraérett leány anyja, egy szegény munkásnő, tudomást szerzett a dologról, a férfit házasságra kényszerítette fiatal szeretőjével.”⁴⁹ Itt lényegében ugyanúgy épül fel a történet, mint ahogy a *Budapesti Hirlap* sommázatában láttuk, kiegészülve a koraérett szexualitás (a leány testi fejlettsége) hangsúlyozásával. A külföldön megjelent, budapesti levelezőtől származó hírekben ugyancsak megjelent gyanúra okot adó momentum: „Mondják, hogy [Berthóti] a gyereket a háza pincéjében található mosókonyhába csalta. Más verzió szerint azonban a gyerek maga ment le vele.”⁵⁰ A megfogalmazás minden esetben utalásokkal teli, a visszafogott nyelvezet eufémizmusokkal terhes.

Az esküvő környékén mindenesetre már teljességgel hiányoznak azok a vélekedések, amelyek az esetről szóló januári hírekben még megjelentek, nevezetesen, hogy annak idején a józsefvárosi mosókonyhában megengedhetetlen, súlyos bűncselekmény történt. A fordulat más tekintetben is megragadható. Habár a *Népszava* kezdettől fogva az elkövetett tett szociális jelentéseit állította a középpontba, amelynek nyomán felsejlett egy politikailag jelentékeny diskurzus, társadalmi vita kibontakozása, ez a tavasszal teljesen elmaradt. A kritikai szál elhagyása vonatkozik magára a szociáldemokrata lapra is. A *Népszava* ugyan a történetek után egy héttel még hasonlóan harcos hangnemben tudósított az óvadék letételéről,⁵¹ azután viszont hallgatásba burkolózott, jóllehet az ügy „megoldása” bőven adhatott volna alkalmat az igazságszolgáltatási rendszer és a társadalmi viszonyok baloldali kritikájára. Ennek elmaradása ugyancsak tanulságos lehet, ha igaz az, ami a rendelkezésünkre álló forrásokból a Wolf család rokoni kapcsolatrendszerére nyomán kibontható.

A Wolf család mozgástere

Wolf Anna, illetve K. Józsefné Wolf Mária és szűkebb családja elesettségét a fővárosi lapok általában véve pontosan mérték fel. A morvaországi Altstadtból származó józsefvárosi asztalos nagypapa, Wolf Antal budapesti családjának hat gyermeke közül csak az 1872-ben született Henrik, valamint az 1875-ös Mária érthette meg a felnőttkort.⁵² Utóbbi, történetünk gyermek főszereplőjének leendő anyja, még az 1890-es évek első felében állt össze egy tétényi kocsis fiával, a fővárosban kőművessegédként dolgozó K. Józseffel.⁵³ A párnak az 1898 nyarára tolódo házasságkötésig legalább három törvénytelen gyermeke született, köztük – az esküvő előtt pár hónappal – Wolf Anna.⁵⁴ A férfi 1909 nyarán bekövetkezett haláláig

⁴⁸ *Ein Wüstling*. Pester Lloyd, 1910. január 14. 6.

⁴⁹ *Eine merkwürdige Ehe*. Pester Lloyd, 1910. április 28. 7.

⁵⁰ *Die Eheschließung eines Zweiundsechzigjährigen mit einem zwölfjährigen Mädchen*. Illustriertes Wiener Extrablatt, 1910. április 29. 7.; *Die Eheschließung eines 62jährigen mit einer Zwölfjährigen*. Prager Tagblatt, Jg1910. április 30. 10.

⁵¹ *Szabadonbocsátották, mert háztulajdonos*. Népszava, 1910. január 22. 9.

⁵² A keresztelési anyakönyvek sorra: Budapest Józsefváros róm. kat. ker. akv. 407/1872., 2008/1873., 2095/1875., 7/1877., 675/1878., 558/1879. Az altstadti származásra Wolf Mária Lajos fiának születésekor bejegyzett községi illetősége utal: Újpest szül. akv. 1569/1896.

⁵³ K. József keresztelése: Tétény róm. kat. ker. akv. 81/1871.

⁵⁴ Sorra: Budapest Józsefváros róm. kat. ker. akv. 2162/1895., Újpest szül. akv. 1569/1896., Budapest VI. kerület szül. akv. 825/1898. A második gyermek elhalálozott (születésekor egyébként a leányanya házicselédként állt alkalmazásban). A házasságkötés 1898. július 4-én: Budapest VI. kerület

további öt törvényes gyerek jött a világra, így amikor Wolf Mária megözvegyült, a Várna utcai bérlakásban a 14 éves Emil, a 11 éves Anna, a 9 éves Henrik, az 5 éves Béla, a 3 éves Mária és a 2 éves Lajos maradt apa nélkül; ráadásul a nő ismét terhes volt, s 1910 januárjában megszületett Gizella nevű posztumusz leányuk is.⁵⁵ Nem csodálkozhatunk hát azon, hogy a családfő halála után a legidősebb leány, Wolf Anna – amint az egykorú tudósítások kiemelik – otthagya az elemit, hogy házmesternőként és kávémérőként dolgozó özvegy anyját segítse a túlélésben. És persze azon sem, hogy Wolf Mária később a leányán erőszakot tevő vagyonos utcaszomszéd megbüntetésének szorgalmazása helyett anyagi előnyök kicsikarására használta fel a váratlan alkalmat.



3. kép: Wolf Anna játszótársai körében (fénykép után)

Forrás: Illusztriertes Wiener Extrablatt, 1910. április 30. 9.

Számunkra azonban nemcsak a család helyzete, hanem az anya bátyja, Wolf Henrik személye és szerepe az érdekes. Jóllehet a férfi csak esküvői tanúként bukkan fel forrásainkban, de legközelebb álló férfi rokon minőségében ő vehette pártfogásába hűgát, unokahűgát és az egész családot a büntető eljárás során. „Az aktusnál, a házastársakon kívül, Wolf Mária, az anya és a két násznagy, dr. Róth Pál a vőlegény és Wolf Henrik a menyasszony részéről voltak jelen” – írja a *Pesti Napló* a zártkörű esküvővel kapcsolatban.⁵⁶ A házassági anyakönyvben ott találjuk Wolf Henrik Budapest VII. kerület Ilka u. 16. alatti lakost mint esküvői tanút.⁵⁷ A vendéglőből valószínűleg ő is elkísérte unokahűgát a közjegyzői irodába, habár a felvett okiratban maga nem jelenik meg (a két ügyleti tanú Róth és egy Wolf Sándor nevű, nem-rokon ügyvédjelölt volt).⁵⁸ Akár jelen volt, akár nem, a férfi pozíciójánál fogva özvegy húga megbízható támasza, bizalmas segítője lehetett. Wolf Henrik a 19. század vége felé még

ház. akv. 738/1898. Az utólagos házasságkötés ellenére a gyermekek vezetéknévét csak később változtatták meg K.-ra.

⁵⁵ Gizella születése: Budapest VII. kerület szül. akv. 178/1910. A korábbi törvényes születésű gyermekek nevérol és koráról a későbbi halálesetek anyakönyvi adataiból tudunk: Budapest I. kerület 2418/1926., VII. kerület 897/1920., VIII. kerület 565/1919., Csepel 225/1920.

⁵⁶ *Különös házasság*. Pesti Napló, 1910. április 28. 13.

⁵⁷ FS Budapest VII. ker. ház. akv. 510/1910.

⁵⁸ BFL VII.176.a 1285/1910.

egyszerű vasöntősegédként kezdte pályafutását, amely a századforduló környékén a munkásarisztokráciáig, a vasmunkások szakszervezetéig, majd a munkásbetegségélyezés területéig ívelt. Ugyanő 1907-ben a Munkásbetegsegélyző és Kerületi Munkásbiztosító Pénztár állandó tisztviselője lett (és maradt nyugdíjazásáig), széles kapcsolatrendszerrel és összekötéseikkel.⁵⁹

Így könnyen előfordulhat, hogy K. Józsefné Wolf Mária és családja valóban – amint több „polgári lap” sugalmazta – nem teljesen volt kiszolgáltatva a „gyárigazgató” Berthóti József kényére-kedvére, illetőleg Wolf Henrik maga segített hűgának az házassági szerződés tető alá hozásában. Ez másfelől megmagyarázná a *Népszava* különös hallgatását is 1910 tavaszán az esküvővel és a büntető eljárás megszüntetésével kapcsolatban: Wolf könnyen rábírhatta elvtársait arra, hogy ne tegyék még kellemetlenebbé a helyzetet rokonai számára. Mindez persze nem több merő spekulációnál, de úgy gondoljuk, érdemes erre a lehetőségre is felhívni a figyelmet. Ahogy a gazdag, mindenható szexuális ragadozó férfi, úgy a végletekig kiszolgáltatott, szegény leány is a korabeli melodráma műfajának hagyományos figurája, amely a tudósító újságírók számára mintaként szolgált, ám ezeket az alakokat csak komoly fenntartásokkal vonatkoztathatjuk esetünk szereplőire, ahogy általában a hajdani cselekvő egyénekre.

Ami az esküvő után történt...

Habár Berthóti József drágán vásárolta meg szabadságát, a jogügyletnek köszönhetően nem kellett börtönbe vonulnia. Arról, hogy miként hatott az ügy további pályafutására, társadalmi reputációjára, keveset tudunk. Az első világháború végéig nem látszik törés a karrierjében: 1910-ben és 1911-ben ugyanúgy gyárvezetőként, gyári művezetőként, vállalkozóként jelenik meg a budapesti közjegyzők előtt, mint korábban.⁶⁰ Későbbi sorsa vonatkozásában nem sok nyom maradt fenn. Az biztos, hogy Berthóti hosszú életet élt, csak a második világháború idején hunyt el. A hajdani feltaláló ezermester és tehetős törökőri polgár 1941 őszén nyolcvanhárom évesen, ugyanakkor – minden jel szerint – magányosan és elszegényedve távozott az élők sorából.⁶¹

Névleges feleségét, Wolf Annát nem sokkal az esküvő után zárdába vagy nevelőintézetbe adták. „A menyasszony családjának kívánságára és a férj beleegyezésével a gyermek-menyecskét, tizenhatéves koráig, a kecskeméti zárdába internálták” – értesülhetünk két nappal az esküvő után, április 28-án a *Pesti Napló* híradásából.⁶² A zárdai nevelésbe adásról szóló történet nem lehetett légből kapott, mivel azt *Az Újság* szintén megerősítette: „Tudósítónknak ma reggel a vonaton alkalma volt beszélni a gyerekekasszonnyal. Megkérdezte tőle, hogy hát meg van-e elégedve a megoldással? – Meg. Boldog vagyok. Kecskemétre, zárdába me-

⁵⁹ Wolf Henrik nyugalmazott OTI számvizsgáló 1944. január 29-én kiadott gyászjelentése: Országos Széchényi Könyvtár Gyászjelentések-adatbázis. Nekrológja: *Népszava*, 1944. január 29. 4.; *Magyar Vasmunkások Lapja*, 1944. február 15. 2. Házasságkötésekor még vasöntősegéd a foglalkozása: Budapest IX. kerület ház. akv. 483/1896.

⁶⁰ Vö. BFL VII. 176. a 3655/1910. BFL VII. 193. a Charmant Oszkár közjegyző okiratai 44/1911., 1263/1911.

⁶¹ Az 1941. október 2-i haláleset: Budapest XIV. kerület hal. akv. 783/1941. A hagyatéki eljárás az év végén „vagyonatlan” megjegyzéssel lett lezárva: BFL VII. 199. Szemerjay Petrán Tibor közjegyző iratai, hagyatéki lajstrom 922/1941.

⁶² *Különös házasság*. Pesti Napló, 1910. április 28. 13. Ugyancsak „kolostorba” küldésről cikkeznek: *Tizenkét éves feleség*. Budapesti Hírlap, 1910. április 28. 11.

gyek, négy évig ott maradok.⁶³ A kurta-furcsa jelenethez azonban egy kecskeméti újság két nappal később hozzáfűzte: „...kecskeméti zárdáról tesz említést a lap, holott ilyen nincsen.”⁶⁴ Az *Ujság* ugyanakkor már másnap korrigálta sztoriját, végképp zavarossá téve a zárdai históriát: „Berthóty ügyvédje, Róth Pál dr. az anya beleegyezése után a kis leányt, illetve a fiatal feleséget valamelyik magyar zárdában akarta elhelyezni. [...] Ez azonban nem sikerült, sehoh sem fogadták be. Így valószínűleg valamelyik külföldi intézetben helyezi el a boldog férj a feleségét.”⁶⁵

Világos, hogy Wolf Anna zárt intézetbe adása elsősorban a botrány „hősnőjének” mihamarabbi eltávolítását szolgálta Budapestről. Az a körülmény azonban, hogy a nemi erőszak sértettjét éppenséggel zárdába adták (volna), korántsem véletlen. Ellenkezőleg, a zárdába adás vagy annak szándéka, esetleg csak a dolog körüli zszurnalisztai képzéleg egyaránt sokatmondó. A korban a szexuálisan bántalmazott leányok megítélése ellentmondásosan alakult, amennyiben a kortársak egyszerre láttak bennük szájalomra méltó áldozatot és potenciális fenyegetést. A „beszennyezett”, illetve „női tisztaságától megfosztott”, „megrontott” gyerekleányok szexuális tapasztalata ugyanis veszélyt hordozott környezetük, gyerektársaik, a hasonló korú, ártatlan leányok számára, a „tudás” terjedésének megelőzését szolgálta tehát az elkülönítés vagy a bezárás. A zárdai nevelés ennek hagyományos eszköze és terepe volt, ahol a csendes „bűnbánat” és a „korrekció” kéz a kézben járhatott.⁶⁶

Bárhová vetődött végül, Wolf Annának a házassági szerződés értelmében tizenhatéves korában, azaz 1914 körül kellett volna hazatérnie és a törvényes férjjel a házias életközösséget felvennie. Nem valószínű azonban, hogy ők ketten valaha együtt éltek volna. 1921 tavaszán sor is került a házasság felbontására.⁶⁷ A válást megnehezítette, hogy a házassági szerződésben szereplő „kártérítés” kifizetése óhatatlanul vitához vezetett, egyrészt Berthóty húzódozása, másrészt az összeg értékvesztése miatt. Az annak idején kilátásba helyezett 10 000 korona (mai értéken hozzávetőleg 20 millió forint) a világháború utáni infláció következtében 1920-ban már a hajdani érték századrészét sem érte el.⁶⁸ A feleség ezért 1921 tavaszán a szerződés érvénytelenítése iránt indított pert, amely a következő év elején a felek megegyezésével zárult.⁶⁹ Berthóty végül 50 000 koronát és 5000 korona ügyvédi munkadíjat helyezett közjegyzői letétbe, amit a kedvezményezettek – vagyis a felperesnő és ügyvédje – a bontó ítélet felmutatása után vehettek fel. Erre az exfeleség részéről 1921 áprilisában került sor.⁷⁰ Az

⁶³ *Egy tizenkétéves leány házassága. (A gyermek-feleség).* Az *Ujság*, 1910. április 28. 12. Aznap az egyik bécsi lap is zárdába adásról írt: *Hochzeit eines Zwölfjährigen.* Neues Wiener Journal, 1910. április 28. 6.

⁶⁴ *A 12 esztendő leány házassága.* Kecskeméti *Ujság*, 1910. április 30. 2.

⁶⁵ *A gyerek-asszony zárdában.* Az *Ujság*, 1910. április 29. 9. Hasonló értelemben írtak osztrák és cseh lapok is: *Die Eheschließung eines Zweiundsechzigjährigen mit einem zwölfjährigen Mädchen.* Illustriertes Wiener Extrablatt, 1910. április 29. 7.; *Die Eheschließung eines 62jährigen mit einer Zwölfjährigen.* Prager Tagblatt, 1910. április 30. 10.

⁶⁶ Jackson: *Child Abuse*, 53–55., 64–70. Budapesti eset kapcsán lásd: Nagy: „*Vadházasság*” *Pesten – válás Budán*, 170–183.

⁶⁷ A 32571/1921. számú válóper nem maradt fenn. A válás a házassági anyakönyvbe lett visszajegyezve.

⁶⁸ Magyar pénzürtékinde – árák és devizák alapján 1754-től: <https://artortenet.hu/magyar-penzer-tekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/> (letöltés: 2022. november 23.)

⁶⁹ A pernek nyoma maradt: BFL VII. 2. c. Budapesti Királyi Törvényszék polgári peres iratai, főljástromkönyv 37172/1920., illetve mutatókönyv „Berthóty” néven. A szerződés megsemmisítése érvénytelenítette volna az örökösödésre vonatkozó kitételeket is, ami Berthótyt hátrányosan érintette volna. A felperesnő valószínűleg ezzel szorította sarokba a férfit.

⁷⁰ A letéti jegyzőkönyv: BFL VII. 193. a 122/1921.

50 000 korona, tegyük hozzá, akkor már csak mintegy 600 000 mai forintot érhetett, így a munkásosztálybeli család szemében egykoron mesésnek számító végkielégítés helyett a nemi erőszak egykori gyermek áldozatának úgyszólván „aprópénz” jutott.

Bármilyen hátrányos lehetett a kompromisszum az eredeti alkuhoz képest, a peren kívüli egyezés Wolf Anna számára sürgető volt, hiszen a házassági kötelék felbontása révén szeretne volna egyenesbe hozni kisiklott életét. Erre enged következtetni, hogy a nő pár hónappal a válást kimondó ítélet kézhez vétele után S. Jenő nagyváradai születésű asztalossegéddel kötött új házasságot, akivel ekkor, 1921 nyarán már Rákosligeten, ugyanabban a házban élt együtt. Wolf Anna sorsának további alakulásáról semmit sem tudunk, csak halálesete ismert: Zuglóban 1955 őszén özvegyen halt meg.⁷¹ Második férje, S. Jenő már 1929-ben elhunyt.⁷² A kereső családfő halála annak idején minden bizonnyal súlyos helyzetbe hozta a feleséget és az árván maradt közös, ekkor hétéves kislányt, amit a kibontakozó gazdasági válság tett különösen nehézé. A fiú később – egyébként az anya alakjának felidézése nélkül – így emlékezett vissza a nehéz időkre: „Rákosligeten laktunk. Édesapám huszonkilencben meghalt. Tüdőlővést kapott a háborúban, az vitte el harminchat évesen. Én árvaházba kerültem. Az Üllői úton, a nyolcadik kerületben volt akkor a József fiúárvaház. Ott nevelődtem.”⁷³

Összefoglalás

Berthóti József és Wolf Anna különös története alapján végső soron arra juthatunk, hogy a századelő Budapestjén a gyermekkorúak, pontosabban a lányok elleni szexuális bűncselekmények vonatkozásában – enyhén fogalmazva – nem tapasztalható különösebb érzékenység. Erre utaló jelek legfeljebb közvetlenül a mosókonyhai „merénylet” kipattanása után láthatók, ám az esetről hírt adó lapok többnyire nem kommentálták a letartóztatást, a *Népszava* pedig nem látott többet az ügyben politikai eszköznél, a tettes és az áldozat közötti társadalmi távolságot hangsúlyozva. Noha a kialakult joggyakorlat alapján a tizenkét éves aluli kisleányt megerőszakoló vagyonos férfi súlyos büntetésre számíthatott, azt az áldozattal való házasságkötés büntető törvénykönyvben biztosított „kiskapuja” révén sikerült kikerülnie. A mozzanat egyrészt a Csemegi-kódex e tekintetben vett elavultságára, másrészt az engedélyezésben közreműködő hatóságok közönyére, esetleg félrenézésére enged következtetni. Az Igazságügyi Minisztérium mindenestre nem látott kivétneivalót abban, hogy az erőszakos bűncselekményt ily módon „tegyék jóvá”, akkor sem, ha a sértett tizenkét éves aluli, a törvényben megszabott házassági korhatártól évekkal elmaradó gyermekleány volt. (Ezek után már igazán nem lepődhetünk meg, hogy a fővárosi alpolgármester szintén segédkezett nyújtott az engedélyezett házasságkötés felgyorsításában.)

Az április végén megrendezett esküvő sajtóvisszhangja több szempontból is tanulságos. Egyrészt 1910 tavaszán több lap nagyobb terjedelemben tudósított a házasságkötés furcsa körülményeiről, mint a nemi erőszak januári elkövetéséről, s az előbbi a Lajtán túl is figyelmet keltett. Másrészt érezhető „narratív fordulat” állt be a tett és a tettes, valamint a sértett és az anya megítélésében. A szerepek mintha felcserélődtek volna: Berthóti József bizonyos értelemben áldozattá vált, amennyiben kikényszerített házasságot kötött egy szegény leánnyal, miközben egyszerre vált kérdéssé Wolf Anna „gyermeki tisztasága” és a gondatlan

⁷¹ A 1921. augusztus 28-án kötött második házasság: BFL XXXIII. 1. a. Állami anyakönyvek második példányai, Rákosliget ház. akv. 16/1921. Wolf Anna halála 1955. október 27-én: Budapest XIV. kerület hal. akv. 923/1955.

⁷² BFL XXXIII. 1. a. Rákosliget hal. akv. 16/1921. 8/1929. A halálok itt: „tüdőgümőkör”.

⁷³ *Vasfa*, „Ganz-országban. Szabad Föld, 1987. február 6. 11.

gondviselő, K. Józsefné feljelentésének hátsó szándékot nélkülöző volta. Mindeközben a potenciálisan jelentős társadalmi konfliktus, amelynek más körülmények között megszívlelendő politikai, jogi, szociális és nemi tanulságai lehettek volna, a budapesti lapok hasábjain bulvárrá, olcsó házassági komédiává silányult. Kivételt nem találtunk, ráadásul az esetet legkorábban felkapó *Népszava* tavaszra mély hallgatásba burkolózott. A normatív megközelítés, azaz a gyermekvédelem modern szempontjainak múltba vetítése és utólagos számonkérése azonban kétségtelenül nem szerencsés dolog, ha a kulturális különbségek mibenlétére és okaira vagyunk kíváncsiak. A fővárosi lapok alapvetően a polgári olvasóközönség elvárásaihoz, előítéleteihez, világlátásához és a hagyományos történetmesélési sémákhoz igazították mondanivalójukat. Ezekkel a sémákkal talán még össze lehetett egyeztetni a szexuális eltévnyedés és az emiatti bűnhődés szórványos példáit a középosztályi férfiak részéről, ám az már kevésbé illet azokba, hogy egy szegény munkáscsalád koraérett leánya, özvegy anyja közreműködésével, „elvetesse” magát, felülkerekedve a vagyonos férfi erőszaktevőn. A narratív fordulat, az érzékelhető hangnemváltás és hangulatváltozás tehát a melodráma női főhőseinek megszokott áldozati szerepből való kilépésével, bizonyos értelemben „felülkerekedésével” magyarázható.

Az eset reprezentációinak tágabb, társadalmi „valóságát” Budapest nagyvárosi fejlődésének sokat emlegetett, ám részleteiben és mélységében kevésbé ismert „árnyoldalai” adhatják. „*A gyermek-prostitúció szinte általános* – írja Tábori Kornél történetünkkel egyidejűleg a budapesti „megrontott” gyermekekről –, kivétel nélkül való a szegény, nyomorgó családok kis lányai közt, ahol még a szülőknél lakó gyermekeket is elhagyottnak kell mondani, annyira nem törődik velük senki. [...] Az ilyen gyermekleány tíz-tizenkét éves korában – sőt akárhányszor alig nyolc éves – már elvesztette szűzi ártatlanságát. Prédája lett valami hazatérő ágyrajárónak, sőt nem egyszer a saját bátyjának, vagy éppen az apjának.”⁷⁴ A leírás nyilván a túlzás konvencionális irodalmi eszközével él, de a századeleji szociális riport műfaja, amelynek Tábori az egyik legfontosabb magyarországi képviselője, mégiscsak a „társadalmi valóság” polgári nagyközönség előtti megismertetésének igényével lépett fel.⁷⁵ A nagyvárosi nyomor és lakáskörülmények, az állandó létbizonytalanság mindenesetre ma már elképzelhetetlen viszonyokat szült, ami viszont a kortárs városlakók számára többé-kevésbé megszokott látványnak számított. Berthóti József és Wolf Anna esete ebben a társadalmi környezetben aligha számított kirívónak, legfeljebb az erőszak napvilágra kerülése és a büntetés elkerülésére alkalmazott „megoldás” (a házasságkötés) vonatkozásában. Habár a gyermekvédelem magyarországi kezdetei éppen erre az időszakra tehetők, esetünk alapján úgy tűnik, hogy a nagyvárosi szociális közeg még kevésbé volt nyitott az ezzel kapcsolatban felvetődő problémákra.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV. 1407. b Budapest Székesfőváros Tanácsi ügyosztályok központi irattára iratai

VII. 2. c. Budapesti Királyi Törvényszék polgári peres iratai

VII. 102. b Budapesti Büntetőtörvényszéki Fogház fogolytörzskönyvei

VII.176. a Stamberger Ferenc közjegyző okiratai

⁷⁴ Tábori–Székely: *Az erkölcstelen Budapest*, 64.

⁷⁵ Perényi: *A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten*, 11–16.

- VII. 193. a Charmant Oszkár közjegyző okiratai
VII. 199. Szemerjay Petrán Tibor közjegyző iratai
XXXIII. 1. a. Állami anyakönyvek másodpéldányai

Nyomtatott források

- A Jog, 1886.
Az Ujság, 1910.
Budapesti Hirlap, 1910.
Die Zeit, 1910.
Illustriertes Wiener Extrablatt, 1910.
Jogtudományi Közlöny, 1880., 1884.
Kecskeméti Ujság, 1910.
Magyar Jogász, 1880., 1881.
Magyar Vasmunkások Lapja, 1944.
Mährisches Tagblatt, 1910.
Neues Wiener Journal, 1910.
Népszava, 1909–1910., 1944.
Pester Lloyd, 1910.
Pesti Hirlap, 1899., 1910.
Pesti Napló, 1910.
Prager Tagblatt, 1910.
Szabad Föld, 1987.
Tolnai Világlapja, 1910.
Ügyvédek Lapja, 1901.
Welt-Neuigkeits-Blatt, 1910.

Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich 1852

Angyal Pál: *A szemérem elleni büntettek és vétségek*. Budapest, 1937.

Barna Ignác: *Adalékok a BTK magyarázatához. IV. Erőszak nélküli fajtalanság tizennegyedik évét be nem töltött leányon*. Jogtudományi Közlöny, 19. évf. (1884 február) 8. sz. 1884. 63–64.

Budapesti Czim- és lakásjegyzék, 11. évf. Budapest, 1899.

Büntető Jog Tára. Büntetőjogi döntvények, rendeletek és értekezések gyűjteménye 1880–1881, 1889, 1891, 1895–1896, 1912, 1930

Doleschall Alfréd: *A megfertőztetés bűnvádi üldözéséről*. Ügyvédek Lapja, 18. évf. 42. sz. 2–3. 1901. okt. 26., 43. sz. 2–5. 1901. nov. 2., 44. sz. 2–5. 1901. nov. 9.

Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. I. kötet. II. rész: Anyaggyűjtemény*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1896.

Kosztka Imre: *„Tizenkét éven aluli fiugyermekkel férfi által elkövetett természetelleni fajtalanság külön erőszak vagy fenyegetés nélkül a B. T. K. melyik §-a alapján büntetendő?”* Büntető Jog Tára. Büntetőjogi döntvények, rendeletek és értekezések gyűjteménye. LXIV. köt. 119–120. (10. sz. 1912. jún. 6.)

Lőw Tobiás (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878: 5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye*. II. Budapest, 1880.

Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan*. II. kötet: Anyagi büntetőjog különös része, alaki jog. Pest, 1870.

Tábori Kornél–Székely Vladimir: *Az erkölcstelen Budapest*. Budapest, 2015.

Szakirodalom

Baráth Katalin: *Revolver és vasvilla. Kisvárosi médiarítusok (Magyarkanizsa, 1909–1914)*. Híd, 70. évf. (2006) 11. sz. 52–68.

Darnton, Robert: *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*. London, 1986.

- Grendi, Edoardo: *Micro-analisi e storia sociale*. Quaderni storici, vol. 12. (1977) No. 2. 506–520.
- Jackson, Louise A.: *Child Sexual Abuse in Victorian England (Women's and Gender History)*. New York – London, 2000. Kindle Edition DOI: 10.4324/9780203007433
- Maza, Sarah: *Private Lives and Public Affairs. The Cause Célèbre of Prerevolutionary France*. Berkeley – Los Angeles – London, 1993.
- Nagy Sándor: „Vadházasság” Pesten – válás Budán. Egy budai orvos mozaikcsaládja a 19–20. század fordulóján. Budapest, 2023.
- Perényi Roland: *A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten. Szociális riportok a 19–20. század fordulóján*. Budapest, 2018.
- Szijártó M. István: *A történész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata*. Budapest, 2014.
- Walkowitz, Judith R.: *City of Dreadful Delight. Narratives of Sexual Danger in Late-Victorian London*. Kindle Edition. Chicago, 1992.

SÁNDOR NAGY

Sexual Assault Against Minors and Its Representations in Early 20th Century Budapest. József Berthóti's Assault on Anna Wolf

“Budapest police arrested József Berthóti, the foreman of the Budapest wire factory on Thursday. The 51 years old man lured an 11 years old girl to the laundry room of the house on 11 Mária Street, and assaulted her. The girl's mother became aware of the situation, and called to police, who escorted Berthóti to the police headquarters, where he was arrested after interrogation.” – newspapers in Budapest published on 14th January 1910. Sexual assault against minors was of course heavily penalized by Hungarian law, however, this case also reveals the shortcomings of this legal protection. The penal code known as the Csemegi Code made it possible to avoid penalty, if the victim was willing to marry the perpetrator. This is what happened in this particular case, after the Ministry of Justice permitted the girl to marry. The study examines the background and representations of the case, as well as the press reactions in Budapest. Among these newspapers only the social democratic Népszava drew a parallel between societal and sexual exploitation initially, other publications later emphasized the comical nature of this marriage, but failed to identify a general social issue. Furthermore, the roles even got switched in certain reports: some journalists believed that it might have been Anna Wolf and her mother who “forced” József Berthóti into the marriage. One explanation of this indifference to child protection concerns could be that this turn of events did not fit the roles expected in melodrama. The wider social context of this case comes from the “dark side” of urban development.